

FARAGÓ JÓZSEF

LEGÉNYESTÉK A KALOTASZEGI KISKAPUSON

Egyetemi tanulmányaim végén és folklorista pályám kezdetén, 1945—1948 között a kalotaszegi Kiskapuson nagyobb arányú munkába fogtam: szerettem volna a falu lehető teljes szokásanyagát összegyűjteni. Ezért több alkalommal napokat, heteket töltöttem ott, miközben Both György barátom — ma nagyváradi tanár — földműves szüleinek vendégszerető házában találtam igazi otthonra, munkámhoz pedig jó segítségre, hisz a népes család meg a falut behálózó rokonság soraiból adatközlők is bőven teltek.

A körülmények alakulása folytán a munkát nem tudtam befejezni, de nagyot haladtam vele, sok gyűjtésem azonban majd mind kéziratban maradt. Néhány karácsonyi és húsvéti köszöntő¹ kívül a kiskapusi pataknak a falu életére gyakorolt hatásáról,² valamint a gyermekek játékhangszereiről³ közöltem egy-egy kis dolgozatot. Mindezeknél fontosabb volt azonban a legényavatás leírása,⁴ abból a szempontból is, hogy tematikailag jelen dolgozatom közvetlen előzményének, egy sorozat első részének számít: azzal kezdtem meg a kiskapusi fiatalság hagyományos társaséletének bemutatását.

Ezt a második folytatást szintén 1947-ben írtam, s most, amidőn útjára bocsátom, csak stilárisan javítottam rajta. A kézirat közlése tehát harminc évvel a megírása után történik, s ezt a tényt azért kell nyomatékosan hangsúlyozni, mert összes adataim, az általam megfigyelt jelenségek és folyamatok mind a gyűjtés előtti évekre, évtizedekre vonatkoznak; jelenidejű fogalmazásom szintén 1947-tel bezárólag érvényes. Azóta, a falusi társadalom korszakos átalakulásának, majd fölgyorsult fejlődésének sodrában a legényesték szokásrendje is bizonyára lényegesen megváltozott vagy talán egészen el is tűnt — ennek a folyamatnak a kutatása azonban már egy más folklorista új, mai feladata.

Az 1947-ben még élő magyarkiskapusi népszokásokat az azóta elhunyt idősök, öregek vitték magukkal a sírba. Néhai jó vendéglátóim a maguk embersorsát szintén kiteljesítették: az édesapa, Both István 1960-ban, 65 éves korában, az édesanya pedig, Both Istvánné Halmágyi Erzsébet 1976-ban, 79 éves korában tért vissza az anyaföldre. Fiatalkori dolgozatom a tőlük nyert adatokkal együtt emléküket is szeretné megőrizni.

*

1. *Legényavatás* előtt, vagyis a még nem konfirmált *kislegények* és *kisleányok* közt nincs a kétnembéli fiatalság együttlétére alapozott, a közöttük levő viszony kiépítését és szabályozását szolgáló hagyományos, rendszeres társasélet vagy kapcsolat. A fiatalabbak azonban, mint anyai másban, ebben is az idősebbek szokásait utánozzák. Így nem ritkaság, hogy akár tréfásan vagy gúnyolódva, akár komolyan, de már az 5—6 éves *gyermekek* is számon tartják egymásról: kinek ki a „szeretője”. Idő teltével egy-egy kislegény-kisleány között olyan kölcsönös rokoni

szenv is kialakulhat, amelyben nagy szerepet játszik a csökönységig fajuló összeszokás. Az effajta kapcsolatoknak közelebbi-távolabbi rokonság, szomszédság, játszótársi vagy iskolatársi viszony és nem utolsó feltételként a szülők hasonló társadalmi helyzete, ebből következő sűrűbb érintkezése-barátkozása szokott alapot kínálni.

A kölcsönös vonzalom és összetartás kifejlődésére a kislegények-kisleányok társas öszejövetelei is alkalmat szolgáltatnak. Ilyen alkalom elsősorban a *kistánc*, vagyis a kislegények-kisleányok önállóan rendezett táncmulatsága. A kistáncban a legényke kizárólag választottjával táncol, a leányka pedig teljes ragaszkodással viszonzza ezt a figyelmet. Bárki kérné föl táncolni, visszautasítással válaszol, vagyis ebben a vonatkozásban mellőzi az idősebbek táncmulatságainak hagyományos helyi illemszabályait; ha pedig valamelyik kislegény tovább unszólná vagy kényszergetné, a padhoz kapaszkodva és gyermekesen sivalkodva is képes ellenállni. Ha nem a megszokott kislegény hívja és kérezteti el otthonról, el sem megy a táncba, s hazafelé sem fogadja el senki másnak a kíséretét. Az egymáshoz vonzódó kislegények-kisleányok ősztől tavaszig a *kisfonóban*, tavasztól őszi labdázáskor, s más játékokban szintén összetartanak, egy párt alkotnak. Bokkrétát, zsebkendőt, pántlikát adogatnak egymásnak, akárcsak a nagyobbak — ám az ilyen fiatalkori kapcsolatok a szükséges korkülönbség híján a legkritkább esetben végződnek házassággal.

A fentieknél komolyabb, intézményesebb viszony kislegények és kisleányok között nincs. Így a kisleányok meglátogatása otthon, legényesték alkalmával, szóba se jöhet: a kislegény nem mehet a kisleányhoz, sőt a nagylegény sem, holott egy-egy nagyobb növésű, fejlettebb kisleány ugyancsak kapós volna, különösen olyan esztendőkből, amikor kevés a nagyleány a faluban. Próbálkozás esetén a nagylegény vagy zárt ajtót talál, vagy ha be is engedik, a családfő figyelmezteti, hogy álljon csak odébb, mert nincs még nagyleány a háznál.

2. Legényavatás után a kislegényből lett *nagylegény* (vagy egyszerűen *legény*) már elmehet a konfirmált *nagyleányhoz* (*leány*) az erre a célra biztosított hagyományos formák között, az úgynevezett *legényestéken*. A legényesték ideje kora tavasztól késő őszi szerdán, szombaton és vasárnap este kilenctől éjfél tájáig tart. Nyáron és ősszel, a mezei munkák dandárja idején a legények általában később, tíz után mennek és hamarabb eljönnek, hogy alvásra is jusson idejük. A komoly udvarló hajnalig marad, s hazatérve, szinte azonnal a mezőre indul dolgozni. Más estéken a leányok meglátogatása egyáltalán nem szokás, kivéve akkor, ha már menyasszony — vőlegényi viszonyban vannak.

Arra a kérdésre, hogy a legényesték miért épp a jelzett napokon vannak, meg hogy a többi napokon miért nincsenek, a faluban ma már nem lehet pontos választ kapni. A keddi tilalomnak valaha mágikus-kulturális oka lehetett; ebből napjainkra annyi maradt, hogy kedd este járnak a *lidircek* meg a *boszorkányok*. Péntek az öregek szerint régebb *bűtös* nap volt, egyik szokásos ételével, a hagymával, s a legények azért nem jártak a leányokhoz, mert a hagymaszag zavarta volna együttlé-

tüket. Ma már a böjt a hagyományokkal divatjától már, a péntektől mégsem lett legényestés nap — megjegyzendő viszont, hogy ilyen napokon a fiatalok hagyományosan nem fogyasztanak. Hétfő és csütörtök tilalmas jellegéről a falubeliek semmi magyarázatot nem tudtak.

Téli időben a fonóévad miatt a legényesték közül a szerda kiesik: szeptember végétől március elejéig a leányok hétfőtől péntekig minden este a *nagyfonóba* járnak. Ilyenformán szombat és vasárnap este a legények továbbra is otthon, más napokon viszont a fonóban keresik fel őket. A leányok hét óra tájban egyenként mennek a fonóba. A legények később, kilenc felé gyülekeznek, és együtt, csoportosan indulnak meglátogatni a fonóházat. Egy-egy tréfás kedvű, hangadó legény vezeti őket, aki tudja, hogy ki kinek a szeretője, s útközben is meg lehet vele beszélni, hogy az orsót kiváltó, zálogos, kútba eső stb. játékok során kit kivel párosítson össze. Éjfél után egy-kettő között szokott a fonónak vége lenni. A legény a fonóház kapujában várja szeretőjét, elkéri a guzsalyát és úgy kíséri hazáig.

3. Noha Kiskapuson a korcsoportok közül kétségtelenül a nagylegények vannak a legjobban összekovácsolódva, korántsem mondhatni, hogy befelé, egymás közt homogén közösséget alkotnának. Érthető jelenség, hisz az épp csak konfirmált, 15—16 éves, valamint a katonaságtól visszatért, 25—26 éves nagylegényt évtizednyi korkülönbség választja el egymástól: a falu nagylegéneyei mintegy tíz évjáratra tagolódnak. Az évjáratok közt az első éles határvonal a sorozás: az „igazi” legénykor ezután kezdődik. Előbb a legénynek nincsenek komoly szándékai, több leánynak is udvarolgat, sorozás után azonban ugyancsak igyekszik élettársat biztosítani magának. Igen, mert míg a falutól távol lesz, a katonaságnál, azalatt fiatalabb évjáratok nőnek fel, akik a neki való, hozzá illő leányt is könnyen kiszemelhetik és lefoglalhatják maguknak. A biztonságérzet külsőleges jegeit is nagyra becsülik: bevonuláskor a szerető legény bokréját és zsebkendőt kap választottjától, s van akivel levelezzen a távolból. Ezért a besorolt legény komolyan udvarol, s legényesték után, amidőn egymagában hazafelé tart, hangosan *dúdol* (énekel) végig az alvó falun, hadd hallja mindenki, hogy leánynál járt. *Egykori* társaihoz (akikkel egy évben született és együtt fog bevonulni) szintén ilyenkor kezd a legjobban húzni: a nemzedéki összetartás sorozástól rukkolásig életre szólóan megerősödik köztük. Így az egy évjáratúak halálukig „egykori”-nak szólítják egymást, s összetartásukat azzal is erősítik, hogy *komák*: egymás gyermekeinek keresztszülei lesznek.

Régen nagyon ritkán történt, hogy a legény katonaság előtt meg-nősüljön. Kivétel egy-egy árva, aki anya nélkül a női gondviselésre különösen rá volt szorulva, vagy aki attól félt, hogy távollétében választottját másvalaki veszi feleségül. Ilyesfajta aggodalom kisebb-nagyobb mértékben a leányokban is szokott lappangani, hisz a legény a távolban annyi idő alatt különféle okok miatt elhidegülhet tőle, mire pedig hazajön, addigra a faluban új leányok cseperednek föl, s ki tudja, melyiken akad meg a leszerelt katona szeme. Az utóbbi időben többször megtörtént, hogy a legény már katonaság előtt feleségül vette a leányt, sőt mire bevonult, gyermekük is született.

A nagylegények évjáratái közt tehát a második éles határvonal a katonaság. Kivételektől eltekintve a legény a leszerelés után szokott megszűlni, ilyenkor azonban a házasságot nem sokáig húzza-halasztja: vagy elveszi régi szeretőjét — ha hűségesen kitartottak egymás mellett —, vagy pedig sietősen más leányt keres és azt kéri meg.

A házasságra lépő fiatalok életkorának pontosabb meghatározása végett a helybeli református egyházközség anyakönyveiből kijegyeztem az 1867—1946 közötti házassági adatokat, s az írott források igazolták az adatközlők tájékoztatásait. A feldolgozott nyolcvan esztendő alatt a faluban összesen 255 házasságot kötöttek: az évi minimum 0, a maximum 11, az átlag pedig 3,2 házasság volt. A házasulandók életkora néha kirívóbb eseteket is mutat, a nagy számok törvénye azonban kiegyenlíti a szélsőségeket: a nőszülő legények átlagos életkora 25,2 év, a férjhez menő leányoké 20 év. Vagyis a legények valóban a katonaság után szoktak megházasodni, és általában maguknál 5,2 évvel fiatalabb leányt vesznek feleségül.

4. A korkülönbség törvénye az újonnan avatott fiatal legények viszonyát a leányokkal szemben merőben bizonytalanná teszi. A velük egykorú, egyidőben konfirmált leányokat az idősebb legények már korábban kiszemelték maguknak, s mihelyt azok a konfirmáció révén nagyleányok lettek, azonnal „járni kezdenek hozzájuk”. Az újonnan avatott nagylegények ilyenformán a leányok közül épp legbiztosabb támaszukat: gyermekkori és fiatakkori pajtásaikat vesztik el, s várhatnak néhány évig, amíg új nagyleányok nőnek, akik életkoruk szerint majd illeni fognak hozzájuk. Valóban értelmetlen volna, hogy egy legény magával egyidős leányhoz járjon, ezért a konfirmálás utáni években ha lassan is, de biztosan elszakadoznak azok a szálak, amelyek egy-egy kislegényt-kisleányt megszokásból vagy barátságból egymáshoz fűztek. Különben maguk az újonnan avatott nagylegények is vigyáznak arra, hogy néhány évig ne keveredjenek senkivel se komolyabb viszonyba: nagy teher lehet ebből, esetleg beláthatatlan következményekkel. Sokkal jobb, ha szabadon élnek világukat, s majd csak néhány év múltán, megkomolyodva és meggondolással választanak élettársat.

A fentiekből következik, hogy az újonnan avatott nagylegények az első években inkább csak kóstolgatják a legényesték ízét, viselkedésükben pedig a bizonytalanság meg a gyakorlatlanság elővigyázatossággal párosul. Általános szokásuk, hogy nem egyenként, hanem csoportosan járnak: nehogy valamelyik leány komolyan vegye közeledésüket. Másik szokásuk: maguknál idősebb leányhoz semmiért sem mennének, s az egyidősök közül is inkább csak azokhoz, akiket még nem szemelt ki vagy nem foglalt le egy-egy idősebb legény. Néhány ilyen fiatalabb nagyleány mindig akad a faluban, s többnyire ezeket látogatják.

A csoportos indulást gyülekezésnek kell megelőznie, munkanapokon azonban különféle elfoglaltságaik miatt idejüket nehezen tudják összeegyeztetni; ezért szerdán és szombaton általában nem járnak. Vasárnap este a kocsmában verődnek össze, s innen indulnak körútjukra. Szándékuk hallgatólagos, mert senki sem beszél róla, de mindenki tudja, s egyszerre csak, mint valami titkos vezényszóra, valamelyik leányos ház

előtt mindannyian megállanak. A gyakorlatlanságon kívül céljuk szermermes elhallgatása is hozzá szokott járulni ahhoz, hogy látogatásuk nem mindig folyik le a legsimábban.

Mivel előzőleg nem döntötték el, hogy milyen sorrendben lépnek be, ki gyújtja meg a lámpát és a többiek távozása után ki marad ott a leánnyal, a ház előtt tanácstalankodnak, összeszólalkoznak, esetleg megszegyellik magukat és továbbmennek. Növekszik a zavar, ha tévesen azt hiszik, hogy a leánynak már van látogatója, tehát némi időzés után valamennyien eljöhetnek, ámde a leányt egyedül találják, s távozáskor valamelyiküknek ott kell maradnia. Mivel ilyenkor a háziak füle hallatára nem lehet vitatkozni, induláskor valamennyien az ajtó felé tódulnak, s a legügyetlenebb utolsó marad a házban — mindezt feltűnés nélkül kell megoldani.

Noha az újonnan avatott nagylegények bizonyos idő múltán félszegségüket legyőzik és a leányokkal könnyedén érintkeznek-társalognak, a csoportos, tehát személytelen látogatásból a már említett ok, vagyis a komolyabb viszonytól való óvakodás miatt még évekig nem válnak ki. Néhány esztendővel és a társaséletben nyert gyakorlattal a hátuk mögött most már bármelyik nagyleányos házhoz be mernek menni; oda is, ahol a leánynak komoly udvarlója van, s akkor is, ha az épp a leánynál tartózkodik. Kíváncsian járnak házról házra, hogy a kétnembéli fiatalság viszonyának alakulását számon tarthassák, s látogatásukat itt-ott ártatlan, apró tréfákkal fűszerezik. Jó szórakozásnak számít ilyenkor, ha valamelyikük fogadásból vagy csak úgy virtusból *elcsapja* a leányt a már benn lévő legénytől. A legény és a leány ugyanis szorosan egymás mellett, esetleg egymást átkarolva ül. A tréfacsináló a leányt valamilyen ürüggyel félrehívja, szóba ereszkedik vele, esetleg más helyre ülteti s maga rögtön melléje ül. Ilyenkor a pórul járt legény haragszik, meg van sértődve, de ha olyan a természete, nem is törődik az ugratással.

5. A legényesték menetét íratlan törvények szabályozzák.

A házban sötét van, a háziak mind lefeküdtek és többnyire alusznak. A leányon kívül csak a családfő szokott ébren lenni: ő figyeli — az ágyból — a történeteket, különösen akkor, ha hangos, duhaj, részeges-káromkodós legények jönnek, s esetleg eloltják a meggyújtott lámpát. Ilyenkor figyelmezteti, megszólítja, még el is küldheti őket.

Ha a leánynak már van látogatója, akkor mindegy, de ha nincs, akkor az a legény megy be elsőnek, aki a csoportos látogatás után a leánnyal fog maradni. Kopogtat és választ sem várva belép, a többiek utána. Az ajtót általában nyitva, néha zárva találja. Az utóbbi esetben a leány fölkel, ajtót nyit és nyomban visszafekszik a helyére. Ha második kopogtatásra sem jön ajtót nyitni, akkor valamilyen ok (baj, betegség, személyes körülmények stb.) miatt a háziak nem akarnak látogatót fogadni; a családfő esetleg ki is szól, hogy most menjenek tovább.

Az elsőnek belépő legénynél — akárcsak valamennyinél — legényestéken mindig gyufa van. A lámpához megy, meggyújtja, majd a lángját egészen lehúzza. A félhomályban a leány fölkel az ágyból és felsőruháit magára ölti. Asztal mellé, székekre, lócákra ülnek és vagy tíztizenöt percig beszélgetnek.

Ha már van legénylátogató a háznál, a csoport a lámpát égve kapja; ezt már az utcáról látja. A csoport mindig hamarabb el szokott távozni a magános látogatónál. Régebb egyszerre indultak tovább, újabban egyenként is szoktak. A leány mindeniküktől kézfogással búcsúzik. Aki utolsónak marad nála, azt az ajtón is kikíséri. Ha úgy adódnék, hogy a végén csoportosan távoznak, azokat is kikíséri. A tornácban már nemcsak kézfogásra, hanem csókra is igényt tart a legény, különösen az, „akiben van egy kis élet”. A leányok, ha még nincs szeretőjük, általában nem nagyon húzódnak a csóktól, mert nem akarják maguktól elidegeníteni a legényeket: ki tudja, melyiküknek fordul majd komolyabbra a szándéka.

6. Évek múltával a legénynek élettárs után kell néznie, s ezért fokozatosan kiválik a csoportból, vagyis személytelen közösségi szerepe személyessé és egyénivé alakul: a leánnyal kettesben marad, látogatása hosszabb, tartalmasabb, együttlétük fő célja most már kettőjük viszonyának tisztázása és alakítása.

A kiválás első jeleként csoportos látogatás alkalmával vállalja, hogy a leánynál maradjon. Többszöri hasonló ajánlkozása már sejteti szándékát; az ilyen eset hírére a falu hamar a szájára veszi és kellőképpen fel is nagyítja.

Később már nem a csoporttal, de még nem is egyedül jár a leányhoz: olyan barátjával társul, aki a ház rokona vagy közelebbi ismerőse, s a leánnyal nincsenek komoly szándékai, tehát nem válik vetélytárrá. Ez a jó barát estéről estére vele tart, de sosem marad ott végig: vagy egy bekukkantó és tovább menő csoportba olvad, vagy ha csoport nem jön, egymagában távozik; mindig arra törekszik, hogy barátja a leánnyal kettesben maradjon.

Ha a jó viszony tovább fejlődik, a kísérő egészen elmarad, és a legény egyedül keresi föl a leányt.

Mivel azonban kettőn áll a vásár, a legény közeledését a leánynak is el kell fogadnia. Ebbéli jó szándékát már az első beszélgetéseknél éreztetni tudja, mint ahogy a visszautasításnak is megvan a maga csínj-bínja. A zárt ajtó nem jó jel, s ha a leány ágyban marad, talán szintén nem a fáradság miatt tette, hanem hogy a látogató értsen belőle. Gyanús esetekben másnap, különösen a leányok, már faluszerte szörnyülködve-fontoskodva tárgyalják, hogy „X vót, de Y nem kött fel!” Félre nem érhető gesztus, ha a leány egy csoportot kikísér, s emiatt a legényt a házban percekre magára hagyja. Más legénnyel is összejátszhat: amikor az belép, ezt valamilyen ürüggyel faképnél hagyja és amellé ül. Ha egyszerre két-három komolyabb szándékú udvarlója van, de még nem választott közülük, a legény ügyességén is múlik a siker. Előnyös helyzetnek számít ilyenkor, ha vetélytársait megelőzi és elsőnek jön a leányhoz, a később érkezők ugyanis éppoly kevésbé számítanak, mint a csoportos látogatók.

Ha minden buktatót kikerülve, és korábbi más irányú vonzalmaikról, kapcsolataikról, szándékaikról lemondva, egy legény meg egy leány kölcsönösen kedveli, szereti egymást, a kiskapusi nyelvhasználatban *szeretős legény* és *szeretős leány*, együtt *szeretős pár* a nevük. A legény

szeretője a leánynak, és fordítva. A legény *szeretőt tart*, és viszont. A szeretők *beszélnek* egymással. *Beszél, nem beszél* valakivel: így fejezik ki, hogy két fiatal szerető viszonyban van vagy nincs egymással.

7. A szerető pár számára a legényesték újabb, mélyebb tartalmat és jelentőséget nyernek.

A legény továbbra is szerdán, szombaton és vasárnap este jár a leányhoz; ha elfoglaltságai miatt nem tudna mindháromszor menni, előre megbeszélik látogatása napját.

Általában este kilenckor érkezik. Megtörténik, hogy már más legényt talál a háznál. Ilyenkor marad, és kívárja, amíg az távozik, vagy harag nélkül továbbmegy, hisz a szeretője nem tehet arról, hogy más legény korábban meglátogatta.

Ha sokat késne, tíz órától az ajtót zárva találhatja. Ezért nem szabad haragudnia, mert a késés az ő hibája. Nagyon ritka eset, hogy kopogtatására a szeretője ajtót ne nyitna. Inkább az történhet, hogy a leány már fáradt és a legény biztatására sem kél föl az ágyból; ilyenkor a legény az ágy mellé húzza a széket vagy az ágy szélére ül, s úgy társalognak.

Rendes körülmények közt a leány felöltözik, a lehúzott lámpa gyöngévilágánál egymás mellé ülnek és összeölelkezve halkán beszélgetnek. Beszélgetésük túlnyomóan szórakoztató, időtöltő jellegű; a páros életüket érintő, komoly dolgok jobbára csak a *kikérdezés* (vagyis kihirdetés) után kerülnek sorra. Kettesben válik meg, hogy a legény mennyire jó beszédű. A faluban kacagtató példaként emlegetik azt, aki megkérdezte a szeretőjétől, hogy hányat tojt a libájuk meg a tyúkjuk.

A látogatás végén a leány mindig kikíséri a legényt. A tornácban kedvükre csókolózhatnak, benn a házban ugyanis zavaró körülmény, hogy a családtagok is jelen vannak. A búcsúzkodás néhány percnél többet nem tarthat. Ha elnyúlna, benn a házban a szülők vackolódni kezdenek. Ha ez sem elég, az anya megjelenik az ajtóban, mire a fiatalok késedelem nélkül szétválnak. A leány visszatér a házba, eloltja a lámpát és visszafekszik az ágyába.

A szerető nagylegénynek a csoportos látogatásokból sem kötelező végleg kiszakadnia: ha úgy jön kedve, szórakozásból továbbra is el-eljárhat a leányokhoz egy-egy csoporttal, amiért senki meg nem szólja. Cserébe viszont vannak a társaséletnek olyan formái is, amelyeket a szerető pár hagyományosan, sőt kötelezően csak együtt szokott gyakorolni.

A legfontosabb ilyen alkalom a *tánc*. Szombat este kezdődik, éjfél után egy-két óráig tart, majd vasárnap ebéd után folytatódik. Az esti táncba csak az a leány mehet, akit a szeretője hív és visz, vasárnap délután viszont nincs ez a megszorítás, minden legény és leány odagyűl. A szerető pár vasárnap is egymással táncol, kivéve ha a leányt *lekéri*.

A szombat éjjeli tánc után hangzik fel itt-ott a faluban az *éjjelizene*: szerető pár számára a kölcsönös vonzalom újabb jele és bizonyosága, az a legény azonban, aki még csak a leány meghódítására törekszik, nem mindig lehet biztos a sikerben. Ezért igyekszik titkolni szándékát, legénytársai azonban meglesik és kinevetik, ha a leány az éjjelizenét

nem fogadja: „Odaadtad a pénzedet, de nem gyúlt meg a gyufa!” A legény a zenészekkel az ablak alá áll és ízlése szerint néhány nótát húzat. A leány, ha elfogadja az udvarlást, bent a sötétben egymás után néhány gyufaszálat lobbant föl és a szobában elhajítja.

Tavasztól ősziig az ifjúság hagyományos gyülekezőhelye, séta- és játéktere a Kolozsvár—Nagyvárad közötti nemzetközi műútnak a falu közelében elhaladó, enyhén emelkedő szakasza. A szeretős párok azonban kivonják magukat a közös szórakozásból: a környező dombok, erdők közt kettesével messze elbarangolnak és csak este kerülnek vissza.

Régi babonás praktika emléke, hogy ha egy leány meg akarja nyerni vagy tartani egy legény szerelmét, *megéteti*: abba az ételbe vagy tésztába, amellyel megkínálja, vagy a legény titokban megszerzett és elégetett ruhadarabjának hamvát, vagy saját menstruációs vérének keveri. A hiedelem szerint az utóbbi hatásosabb.

8. Az ünnepi viseletben is kialakultak azok a jelek, amelyek a szeretős párokat a többi fiattól megkülönböztetik: összetartozásukról hírt adnak és tanúbizonyságot tesznek.

A legelső és legegyszerűbb ilyen jel a *zsebkendő*. Legtöbbször a legény kéri valamelyik este, s a leány nyomban átadja neki. A legény vasárnap és ünnepeken bujkája, kabátja, mellénye kiszsebében hordja; mivel hordása máskülönben nem divat, erről azonnal láthatni, hogy a legénynek szeretője van. Ha az udvarlás hosszan tart, a leány rendre több zsebkendőt ad, most már nemcsak ünnepi, hanem hétköznapi használatra is; megtörténik, hogy számuk tízig szaporodik. Ezeket a zsebkendőket mindig a leány mossa és vasalja. A legény valamelyik este viszi el hozzá, s néhány nap múlva tisztán kapja vissza.

A zsebkendőt *pándlikával* szokás viszonzni: a legény a városban boltban veszi, általában annyiszor, ahányszor a leánytól zsebkendőt kap. Az 1—1,5 m hosszú pántlikát a leány ünnepi öltözetéhez a hajában hordja. A pántlika viselése a nagyleányok körében általános, a legény azonban arra törekszik, hogy szeretőjének a szokásosnál szebb, finomabb pántlikát ajándékozzon. A leányok egymás között tudják és számon tartják, hogy kinek a pántlikáját adta legény és kiét nem.

Újabb, modern szokás a kölcsönös fényképcsere.

Nagyvásárról a legény többnyire tükrös szívet, vagy más cifra pogácsát hoz szeretőjének. Újabb, ma már eléggé általános ajándék a vásári fejes gyűrű szokott lenni. A városból majd minden alkalommal cukorkával tér haza; ezt esténként ketten elszopogatják.

A szeretős legény jelképe és legnagyobb ékessége a *bokréta*; ezért csak akkor szokás adni, ha a szeretős pár kapcsolata oly erős, hogy házasságuk biztosnak látszik.⁵ Egy-két szál virágot és zöld levelet bármelyik nagylegény tűzhet a kalapja mellé, a szeretős bokréta azonban messziről elárulja a gondos női kéz munkáját. Aki ilyet hord, az már *bokrétás szerető*.

Mivel a bokréta az ünnepi öltözet tartozéka, a legény szombat este szokta kérni. Néha azonnal megkapja (a leány már előbb előkészítette), s ilyenkor otthon reggelig vízben áll. Általánosabb szokás szerint a leány vasárnap reggel küldi el, hogy egészen friss legyen. Kiskertjének leg-

szőbb virágszálaikat gyűjti össze erre a célra, télen pedig az élővirágot sajátkezűleg készített művirággal helyettesíti. A kész bokkrétát zsebkendőbe (néha előbb papírba) helyezi, a zsebkendő négy sarkát felül összeköti. Itt felül fogja meg a küldönc, aki a legényhez viszi: többnyire egy gyermek a ház körül, vagy egy olyan szomszédasszony, aki a fiatalok összeboronálásáért sem kímélte magát. A zsebkendő szintén a legénynél marad.

A két világháború között a leányok nagy, cifra *csináltbokkrétát* vásároltak a városban és azt adták a szeretőjüknek; egyik-másik példánya akkora volt, hogy húzta le a legény kalapját. Míg az élővirág mindössze egy napig virult, a műbokkrétát kellő vigyázattal akár évekig meg lehetett őrizni; ezért a leány csak a nagy ünnepekre, egy évben legföljebb háromszor szokott újat venni. Ha háromszor nem is, de karácsonyra föltétlenül műbokréta járt a komoly szeretőnek, mert ilyenkor élővirághoz egyáltalán nem lehetett hozzájutni. A műbokkrétát a leány előzetes ígélet vagy megállapodás nélkül, meglepetésként szokta a szeretőjének elküldeni.

A karácsonyi műbokkrétát a legény az újévi *angyalfiával* viszonzta. A korábbi apró ajándékoktól eltérően ez már szintén értékesebb, ünnepi holmi szokott lenni: *szőrkeszkenyő* (kasmírkendő), *pándlikás ruha* (kötény), nyakba való és hátul a szoknya aljáig csüngő *sejembajt*, vagy ha nem viseletdarab, akkor két *piros szilű tángyér* (virágos porcelán tángyér) a szoba falára. Az angyalfiát a legény az újév előtti utolsó legényestén adta át a szeretőjének. Mivel a második világháború éveiben műbokkrétát már nem lehetett kapni, ajándékozása és viselése fokozatosan abba maradt, a legények azonban az angyalfiát tovább is adták a szeretőjüknek.

Amikor a legény ünnepnap délelőtt az új bokkrétával megjelent, akkor a leány is a tőle kapott ruhadarabot hordta; az új kendőt nem a tarkóján, hanem ünnepélyesen az álla alatt megkötve.

Vasárnapokon és ünnepnapokon kívül minden évben még egy alkalommal, a rukkoláskor volt különösen nagy becsülete a bokkrétának. A rukkolás előtti este a bevonuló legények a kocsmában mulattak. Onnan ki-ki a szeretőjéhez ment búcsúlátogatásra, s vagy akkor este, vagy másnap reggel megkapta a bokkrétáját.

Ha a szeretős pár közös megegyezéssel szakít, a legény utolsó látogatása alkalmával minden megmaradt ajándékot vagy emléket (zsebkendőt, pántlikákat, gyűrűt, fényképeket, leveleket stb.) kölcsönösen visszaadnak egymásnak. Ha a legény nem akar szakítani, akkor már némi ravaszágra vagy erőszakra van szükség. Megtörtént például, hogy egy leány az összes zsebkendőt egyszerre kérte kimosásra, de helyettük a pántlikákat adta vissza a legénynek. Ha a fondorlat sem segít, a másik fél pedig hajthatatlan, a kezdeményező fél mindent eléget, s ezt megüzenni volt szeretőjének. Gyűjtésem előtt tíz évvel egy legény a táncban taposta össze a leánytól kapott bokkrétát.

Az ilyen botrányosan csattanó szakítások ritkák, a szeretős viszony felbomlása viszont a lehető legáltalánosabb. Ha a legény háromszornégszer a leánynál marad, a falu már szeretős párnak könyveli el őket,

ámde az ébredező vagy az első szerelemtől még hosszú út vezet a házasságig. Ezerféle akadály jöhet közbe, nem is szólva a pletykáról meg a rágalmazásról, amely a legszebb, legerősebb kapcsolatot is kikezdheti. Röviden: egy legénynek vagy egy leánynak a házasságig általában három-négy szeretője szokott lenni, a kevesebb nagyon ritka. Más szóval: a fiatalok nagyobb része a faluban mind szeretős párt alkot, de legföljebb öt van közöttük olyan, amelyiknek tartósságában bízni lehet, és valószínűleg házassággal végződik. A kritikus pont a leánykérés szokott lenni: ez előtt bármelyik szeretős pár szétválhat, ez után szétválásuk a legnagyobb ritkaság.

Az „egykorikak” körében nemcsak a bevonulás meg a leszerelés, hanem a házasság is gyakran ugyanabban az évben történik. Ha ugyanis egy katonaviselt nagylegény régi szeretőjét elvenni készül, évjártából többen követik példáját, hogy *vínlegény*ként le ne maradjanak: még ha nincs is komoly választottjuk, igyekeznek találni és mielőbb megszűlni.

9. Nem a legényesték hagyományos rendje, hanem a szülők akaratára dönti el a fiatalok sorsát; a legényestéken kivirulhat a kölcsönös szerelem, de házasság csak akkor lesz belőle, ha a szülők mindkét részről beleegyeznek. Gyűjtésem idején is akadt a faluban egy 15 éves leány, akiről szülei jóelőre kijelentették, hogy annak ugyan akárki udvarolhat, de feleségül csak N. N.-hez adják. Valamikor az 1920-as évek elején történt egy még cifrább eset: négy-öt legény torpant meg este a zárt ajtónál, sorra be kellett kiáltaniok a nevüket, mire az apa kiszólt, hogy az ajtónyitásra melyik mehet be közülük.

Több évszázados beidegződés alapján a fiatalok összepárosítása elsősorban anyagi szempontok szerint történik. Különösen nagyra tartják a jómódú *égyes leányt* (egyket), mint a család összes ingó és ingatlan javainak egyedüli örökösét. Az ilyen leányt a szülei lehetőleg „egyes” legénynek szánják — és viszont —, mert így a vagyon vagyonnal egyesül és nő, nem pedig oszlik és apad. A családi és társadalmi nevelés hatására — érthető módon — a fiatalok többsége is sokat ad jövendő élet-társának anyagi helyzetére.

A szülők szándékát elsősorban az édesanya szokta célzásokkal, példázgatásokkal leánya tudomására adni. A közvélemény szerint a szülők akaratának ismeretében „a fiatalok is inkább számot tartanak egymáshoz”.

A körültekintő szülők a siker érdekében külső segítséghez is folyamodnak: a szomszédság és a rokonság körében mindig akadnak közvetítő asszonyok, akik a két család közt a híreket viszik-hozzák. Módszerük egyszerű és jól bevált: „Egyiknek egyiket dicsérik, a másiknak a másikat.” Ha a fiatalok még közömbösek, akkor a dicséret fölkelte kölcsönös érdeklődésüket; ha már szeretik egymást, akkor megerősíti érzelmeiket és kapcsolataikat. „Nincs ojan házasság, hogy ne legyen valaki közvetítője.”

A bonyodalom akkor kezdődik, amidőn a fiatalok szándéka nem egyezik a szülők akaratával. Ámde nincs az az ellenállás — akár a legényé, akár a leányé —, amely hetek, hónapok alatt föl ne örlődne

és össze ne roppanna egy anya véget nem érő, irgalmatlan szájától. „Nem tudott menekülni a szája elől”, mondják az ilyenről.

Ha ez sem elég, még mindig marad a nyílt erőszak: a legényt a leányos háznál zárt ajtó vagy kiutasítás fogadja; szeretőjétől zsebkendő, bokkrétát titokban sem kaphat, mert előállításukhoz anyag vagy pénz és munkaidő szükséges, mindezeknek az adagolása pedig az anya kiváltsága. Az a bokréta, amelyet egy legény a szülők kölcsönös jóváhagyása nélkül hord, nyílt tüntetésnek számít az apai-anyai önkénnyel szemben.

A szülők akarata csak különleges esetekben irányul egy bizonyos legény meg egy bizonyos leány föltétlen összeházasítására. Ők ennél általánosabban a vagyoni kategóriákra vigyáznak, ami azt jelenti, hogy a legény elvben az anyagilag hozzá illő összes leányok közt válogathat, és viszont. Következőleg a fiatalok egy része, a szülők szempontjait eleve elfogadva, tilalom vagy kényszer nélkül keresi és találja meg élettársát.

Ha a fiatalok és a szülők szándéka eltér, a szülők a már említett módszerekkel majdnem mindig ki tudják erőszakolni a kényszerházasságot. A közvélemény szerint az ilyen házasságoknak mintegy fele sikerülni szokott, legalábbis nem lesz boldogtalan: „Először nem szeretik egymást, azután megszokják.” A többiek viszont szerencsétlen házaseletet élnek, vagy elválnak. A gyűjtésem előtti évben mondotta egy legény a hozzákényszerített leányról: „Én elviszem, de édesanyámnak viszem el. — Elvitte s két hétig hált vele” — vagyis házasságuk két hét után fölbomlott.

A párválasztásban a szülői önkény ellen az egyetlen hathatós fegyvernek a leány terhessége bizonyul. A házasság előtti nemi élet nagyon ritka: a leánynak szüzen kell férjhez mennie. A városon járt, *megesett* leány különösen ügyel arra, hogy a szeretője ne férjen hozzá, mert ha kiderül, hogy már nem érintetlen, szó sem lehet a házasságról.

A nemi érintkezésre a legényesték után a tornácban az idő rövidege miatt alig van lehetőség; inkább a szombat éjjeli táncból megszökve vagy a tánc szüneteiben a csűr mögött, a kertben, valamint a vasárnap délutáni barangolás közben adódik reá kedvezőbb alkalom. Ha a szülők észreveszik, hogy nő *a ház eleje*, vagyis leányuk terhes, akkor ellenállásuk megszűnik: mivel az ilyen leányt úgyse venné el senki, a legrövidebb időn belül igyekeznek a fiatalok viszonyát törvényesíteni.

10. A néphagyományok alakulásába, fejlődésébe a történelem is minden lehető alkalommal beleszól.

Az öregek emlékezete szerint a múltban az első világháború idején volt a legkapósabb a legény. Ettől az általános emléktől eltérően a második világháború közelmúlt éveiből már pontosabb adataink vannak a kétnembéli fiatalság hagyományos kapcsolatainak megbillenéséről.

1940-től a legények nagy hullámban hagyták el a falut: hét csendőrnek, egy rendőrnek jelentkezett; a bevonuló évjáratokon kívül tizenhatan önként mentek katonának, a háború pedig azokat is elragadta, akik különben otthon maradtak volna. A szembetűnő következmények nem sokat vártak magukra. A házasságok száma minimálisra csökkent: 1940-ben 1; 1941-ben 0; 1942-ben 3; 1943-ban 1; 1944-ben 2 és 1945-ben

1 — vagyis öt év alatt a nyolcvan évi 3,2-es átlag pontosan a felére: 1,6-ra zuhant. A kilátástalan helyzetben néhány leány idegenbe ment férjhez. Mások 25—26 évesen is pártában maradtak: a hagyományos felfogás szerint ők már rég *vínleányok*nak számítanak. Ismét mások katonákkal barátkoztak — a korábbi szigorú erkölcsök meglazultak.

A háború után a mérleg az ellenkező oldalra billent: a csendőr-jelöltek mind hazatértek; a fronton hárman pusztultak el, néhányan fogóságba estek. Gyűjtésem idején már csak az utolsó három hadifogoly hiányzott a faluból, de róluk is tudták, hogy élnek, s utóbb valóban megérkeztek.

Az eredmény: mintegy tizenöt férjhez menendő leánnyal szemben vagy ötven házasulandó legény van a faluban! Nagy a nősülési láz, már a katonaság előtt kapkodják és viszik férjhez a legények a leányokat.

Néhány esztendő alatt a kétnembéli fiatalság számaránya bizonyára ismét kiegyenlítődik, a legényesték azonban aligha fognak változatlanul tovább folytatódni.

JEGYZETEK

¹ *Karácsonyi köszöntő*. Magyarkiskapus, Kalotaszeg. Utunk II(1947. karácsony). 25. sz. 1. *Karácsonyi köszöntők*. Kiskapusi köszöntő. Falvak Népe III(1947. dec. 14). 23. sz. 363. *Húsvéti rigmus*. Magyarkiskapus, Kalotaszeg. Utunk III(1948. márc. 27). 6. sz. 3.

² *Egy patak hatása a népeletre*. Erdély XLIII(1946). 3. sz. 6—9.

³ *Magyarkiskapusi gyermekhangszerek*. Erd. Múz. LI(1946). 59—63.

⁴ *Legényavatás Magyarkiskapuson*. Uo. LII(1947). 112—118.

⁵ A bokrétáról, készítéséről, ajándékozásáról és hordásáról bővebben Faragó József—Nagy Jenő—Vámszer Géza: *Kalotaszegi magyar népviselet (1949—1950)*. Bukarest 1977. 228—233.